

УДК : 378.141.+ 81.28+811.114

С. В. Боднар, Одеський інститут фінансів Українського державного університету фінансів і міжнародної торгівлі

ПРОБЛЕМИ АВТОНОМНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Боднар С. В.

Проблеми автономного навчання іноземної мови у навчальному процесі вищої школи

Стаття висвітлює проблему організації автономного навчання іноземної мови студентів немовних спеціальностей. Розглядаються концепції автономного навчання студентів, форми роботи та методи автономного навчання студентів немовних спеціальностей.

Ключові слова: автономне навчання, студенти немовних спеціальностей, іноземні мови.

Боднар С. В.

Проблеми автономного обучения иностранным языкам в учебном процессе высшей школы

Статья освещает проблему организации автономного обучения иностранным языкам студентов неязыковых специальностей. Рассматриваются концепции автономного обучения студентов, формы работы и методы автономного обучения студентов неязыковых специальностей.

Ключевые слова: автономное обучение, студенты неязыковых специальностей, иностранные языки.

Розширення зв'язків України з іноземними державами в різних сферах громадсько-політичного та економічного життя зумовлює встановлення та зміцнення контактів між вітчизняними та зарубіжними спеціалістами, в ході яких відбувається інтенсивний обмін професійно-значущою інформацією. У світлі Болонської конвенції формування професійної іншомовної компетентності є основним завданням навчання іноземних мов у вищих навчальних закладах освіти. Таким чином, в центрі уваги знаходиться особистість того, хто навчається, і пріоритетною задачею стає розвиток активності самого студента. Збільшення ролі самостійності навчання стало

основним фактором розвитку такої іноваційної технології навчання як автономія.

Тому об'єктом нашого дослідження є автономне навчання іноземним мовам. А предметом – процес організації автономного навчання іноземним мовам студентів немовних спеціальностей. Мета полягає у навчанні студентів немовних вузів англійської мови на основі навчальної автономії.

Аналіз досліджень психологів (зокрема А. Маслоу, К. Роджерс), педагогів (М. Брін, С. Ман) і методистів (О. Бігич, Г. Еліс, Т. Караєва, Н. Коряковцева, Р. Лоуес, Ю. Петровська, Б. Сінклер, О. Соловова, Ф. Таргет, О. Тарнопольский та ін.) дає підстави стверджувати, що на сьогодні відсутня єдина точка зору на таке явище, як «освітня автономія». В останні роки поняття «автономія» часто використовується науковцями як еквівалент поняття «самостійність». Проаналізуємо поняття «автономія» докладно.

Педагогічний словник під редакцією С. Гончаренко визначає автономію як встановлення норм (правил) для самого себе. Суб'єктом автономії може бути як особистість, так і група людей; у школі такою групою може бути об'єднання кількох учнів для розв'язання певного завдання; шкільний клас, орган учнівського самоврядування або учнівська організація. Сферою, яка особливо сприяє розвитку автономії молоді, є позакласна й позашкільна робота, а також діяльність учнівських організацій [1, с. 13].

О. Соловова розглядає автономію як основу для створення таких умов навчання, під час яких кожен дорослий учень може вибудовувати власну навчальну траєкторію, виходячи зі своїх реальних потреб, а також можливостей того навчального середовища, в якому він знаходиться. Автономія – це, перш за все, рівна відповідальність студентів і педагогів за результати своєї праці, коли студент має право вибирати, що, як і з ким вчити, як звітувати за результат, а навчальний заклад надає йому це право, одночасно обумовлюючи і весь ступінь відповідальності за дотримання передбачених договором обов'язків, термінів, об'єму виконання робіт, а також наслідку порушення встановлених і узгоджених правил [2, с. 36 – 37].

Одна з провідних російських теоретиків з питань організації самостійної роботи з іноземної мови, Н. Коряковцева визначає автономію суб'єкта навчання як «здатність суб'єкта самостійно здійснювати свою навчальну діяльність, активно й свідомо керувати нею, забезпечувати її рефлексію й корекцію, накопичувати індивідуальний досвід, відповідально та незалежно приймати кваліфіковані рішення щодо навчання у різних навчальних контекстах при певному ступені незалежності від викладача» [3, с. 12].

За Х. Холек, автономне навчання – це не форма організації навчальних занять і не метод навчання. Його правомірно розглядати скоріше як засіб залучення студентів у самостійну пізнавальну діяльність, засіб його логічної і психологічної організації [4, с. 5]. Психолог Ф. Вейнерт стверджував, що успішне заняття – це таке, коли на занятті більше вивчають, ніж навчають. Автономне навчання переносить акцент з вчителя на учня, що дає останньому можливість отримати практичний досвід, проявити здатність мислити та аналізувати, дійти самостійних висновків. Переваги такої форми навчання виходять далеко за межі вивчення певної теми, чи навіть предмету, вони розвивають ті соціальні навички, що стануть у нагоді будь-якому учневі чи студентові в незалежності від обраної ним професії та роду діяльності.

Головна ідея концепції автономії студента та автономного навчання заключається в тому, що досягнення автономії означає бажання і здатність студента взяти на себе управління своєю навчальною діяльністю під час оволодіння іноземною мовою: студент сам вирішує, що він хоче вивчати і як він хоче це вивчати, та бере на себе відповідальність за прийняті рішення, так само як і за їх виконання. Інакше, у процесі вивчення іноземної мови ставляться задачі розвитку особистості студента, формування в нього вмінь та навичок з оволодіння іноземною мовою, здатність самостійно / автономно управляти цією діяльністю як в конкретній навчальній ситуації, так і в контексті подальшого безперервного вивчення мови. Однак автономна діяльність - не самоціль. Вона є засобом боротьби за глибокі і міцні знання студентів, засобом формування активності й самостійності особистості, розвитку її розумових здібностей.

Згідно з Л. Харві, автономною слід вважати людину, яка здатна виконувати різні види діяльності без дозволу або контролю з боку іншої людини [5, с. 25].

В адаптації до нашого дослідження автономний студент – це студент, який не тільки контролює, але й керує своєю навчальною діяльністю. Однак спочатку необхідно такі здібності керування сформувати: озброїти студента навичками і вміннями самостійної діяльності, навчити його самостійно поповнювати, уточнювати, критично переоцінювати свої знання з метою їх подальшого розвитку та використання в професійних інтересах.

У галузі іноземних мов концепція автономії студента та автономного навчання спершу розроблялася у зв'язку з навчанням іноземної мови дорослих, вивчення іноземної мови для спеціальних цілей (Language for specific purposes – LSP). Пізніше ця проблема була перенесена на більш широку аудиторію, в тому числі і на вуз, та стала предметом досліджень у контексті безперервного навчання у програмах Ради Європи. У теперішній час розвиток автономії студента під час вивчення іноземної мови є найважливішою освітньою метою сучасних програм з іноземних мов [6]. При цьому рівень автономії, самостійності у процесі вивчення іноземної мови розглядається як обов'язковий критерій рівня володіння мовою, яка вивчається.

У ході дослідження спадщини сучасних педагогів та методистів було виокремлено три основних підходи до розкриття змісту «автономія»: 1) психологічний підхід: характеристика особистості, тобто внутрішня особистісна незалежність студента, що базується на здатності самостійно керувати процесом формування іншомовної компетенції (Т. Тамбовкіна, Н. Нолс, D. Little); або механізм рефлексії, що є одним з елементів пізнання в умовах безперервної освіти (О. Соловова); 2) політичний підхід: умови навчання, при яких індивід має право на оволодіння іноземними мовами (P. Benson, P. Voller); 3) навчальний підхід: навчання, при якому індивід бере на себе відповідальність за частину або весь процес організації навчання без прямого втручання викладача (M. Knowls), або здійснює систему вільного

вибору та шляхів його застосування на практиці (J. Edge, S. Wharton).

Переважає більшість вчених (L. Dickenson, H. Holec, D. Little та ін.) пов'язують автономію особистості по оволодінню мовою із внутрішньою незалежністю студента від зовнішніх умов навчання та наголошують його право на формування іншомовної компетенції. Така постанова питання не дає чіткого уявлення про модель навчання, за якою студент міг би свідомо та ефективно набувати знання самостійно. Адже пріоритетним способом його самостійної пізнавальної діяльності стає прийом «спроб та помилок». Незрозуміла тоді і роль викладача у навчальному процесі, а також необхідність створення єдиної національної програми для кожного типу навчальних закладів. Відповідно, великі сумніви буде викликати якість безконтрольно набутих знань студента внаслідок самостійного навчання у контексті самоосвіти.

Необхідно зазначити, що поняття «автономія» формувалося на ґрунті політичної думки як теорія самоуправління. Тому, беручи до уваги вихідне значення автономії як права на самоврядування спільноти людей, яка підпорядковується певним законам співіснування, ми можемо дійти висновку, що автономія у контексті освіти передбачає зменшення залежності індивіда від пасивних форм пізнання світу та виявлення внутрішньої незалежності особистості від непостійного або короткочасного впливу з боку викладача, що виявляється у здатності студента приймати самостійні рішення та діяти у відповідності до вимог навчальної програми.

Відповідно, *автономна особистість* - це суб'єкт навчального процесу, здатний усвідомлювати власні потреби, інтереси і задовольняти їх завдяки вільному вибору методів, форм та засобів навчання, які є ефективними для оволодіння необхідними базовими або додатковими знаннями з конкретної дисципліни. Функції викладача як спостерігача навчальних успіхів та досягнень студентів у цьому випадку обмежуються лише організаторською та контролюючою функціями. Адже провідні напрями автономного оволодіння мовою студентами зводяться до інструкційних технологій навчання:

самоінструкція (self-instruction), самоспрямування (self-direction), програмоване навчання (programmed learning). Перелічені напрямки автономного навчання базуються на провідних позиціях особистісно-орієнтованого навчання [7, с. 39].

Н. Бориско виділяє такі вміння автономної особистості: 1) визначати власні цілі оволодіння ІМ і ставити перед собою конкретні задачі; 2) обирати адекватні засоби, шляхи і способи вирішення задач і досягнення цілей; 3) свідомо здійснювати процеси самопізнання і визначати свої психофізіологічні та психологічні особливості; 4) використовувати прийоми оволодіння знаннями та навичками, адаптуючи їх для себе; 5) спостерігати, контролювати та регулювати не лише процес навчання та самостійної роботи, а і свою мовленнєву та немовленнєву поведінку в ситуаціях міжкультурної комунікації; 6) керувати власними інтересами та мотивами і нести відповідальність за власні успіхи та помилки; 7) проектувати свої уміння та здібності на майбутню професійну діяльність; 8) навчатися все життя [8, с. 78 – 79].

Автономія з позиції особистісно-орієнтованого навчання розкривається в оволодінні мовою студентом завдяки індивідуальним, де у центрі уваги знаходиться окремий студент зі своїми власними потребами щодо вивчення іноземної мови, і груповим формам роботи, які передбачають обговорення і прийняття рішень відносно процесу навчання у групі (навчання у співробітництві, тандем-метод, метод проектів, аналіз конкретних ситуацій тощо).

Необхідно відзначити, що робота в групах має чимало переваг: така робота навчає працювати в колективі, виражати й відстоювати власну позицію, ставлення до певного явища, конструктивно критикувати, розвиває творчість та колективність. Робота в групах має чимало різновидів в залежності від специфіки предмету, тривалості, кількості людей у групах. Формами, що є найбільш поширеними на заняттях з іноземної мови, є виконання певного завдання за підготовленим вчителем матеріалом (граматичним, лексичним, країнознавчим тощо), моделювання оригінальних комунікативних ситуацій (діалогічне мовлення), підготовка проектів.

Зазначимо, що необхідною передумовою успішної роботи в групах є врахування певних важливих моментів:

1) самостійна робота студентів у групах має бути спланована й підготовлена викладачем. Ще до початку роботи викладач має не лише забезпечити необхідний матеріал, але й пояснити студентам суть та мету завдання, познайомити їх з принципами роботи в колективі;

2) на етапі власне самостійної роботи студентів втручання викладача має бути мінімальним. Бажано підбирати завдання, де відповідь не є однозначною й будь-який результат є позитивним, бо він стає власним досвідом студента;

3) не менш важливим ніж підготовка є заключний етап роботи у групах – підведення підсумків, аналіз, коментування та оцінювання результатів і власне роботи у групі.

За умов дотримання студентами й викладачами цих простих правил роботи у групах такий вид роботи на заняттях з іноземної мови є досить продуктивним. Він викликає зацікавленість і підвищує мотивацію студентів, розвиває важливі для становлення особистості вміння та навички.

Одним із порівняно нових методів групового автономного навчання виступає тандем-метод вивчення іноземної мови (tandem language learning). Цей метод ще не є дуже поширеним в Україні сьогодні. Перші публікації з тандемного навчання з'явилися на початку 1980-х і пов'язані з іменами Дж. Вольфа (J. Wolff) та Г. Браммертса (H. Brammerts). Перший тандем проект було організовано у 1992 р. між студентами Рур – університету міста Бохум і студентами університету Род-Айленду засобом Інтернет спілкування з метою розповсюдження ідеї тандемного навчання та встановлювання його фундаментальних принципів. Найважливішими принципами тандем-методу є обопільність та автономність. Тобто кожен з партнерів є зацікавленим у спілкуванні один з одним.

Модель електронний тандем – це взаємна підтримка й навчання між двома студентами, кожний з яких є носієм цільової мови іншого. Модель електронного тандему у вивченні іноземних мов не є моделлю, яка бере своє

походження в теорії, а виникає з тривалою практикою, що підтверджує доцільність використання цього тандему. Як форма відкритого навчання, модель тандему позбавлена чіткої структури або заздалегідь окресленого змісту спілкування. Таким чином, користувачі моделі мають значну свободу у вирішенні, про що спілкуватися, у виборі завдань та вправ або виду зворотнього зв'язку та способу корекції помилок [9]. Тандем-заняття можна проводити, використовуючи e-mail, chat, skype, тобто у будь-який зручний спосіб.

Одним із досить поширених видів роботи при автономному навчанні виступає метод проектів. Розглянемо динаміку розвитку проектного методу. Проектна діяльність – одна з найперспективніших складових освітнього процесу, тому що створює умови творчого саморозвитку та самореалізації студентів, формує всі необхідні життєві компетенції, які на Раді Європи були визначені як основні в XXI столітті: полікультурні, мовленнєві, інформаційні, політичні та соціальні. Метод проектів знайшов широке впровадження в багатьох країнах світу, бо, ґрунтуючись на принципах комунікативного підходу, він дозволяє органічно інтегрувати знання студентів із різних галузей для вирішення однієї проблеми і дає студентам можливість застосовувати набуті знання з практики, генерувати при цьому нові ідеї, розвиваючи навички цільового і автономного навчання. Комунікативна орієнтованість проектного методу навчання іноземних мов дозволяє активно використовувати такі лінгвометодичні принципи комунікативного підходу, як: практична спрямованість; використання максимальної кількості каналів прийому і обробки інформації; розвиток мотивації студентів; розвиток навичок автономного навчання.

За О. Полат, основними вимогами до використання методу проектів є такі, як-от: 1) наявність значущої у дослідницькому, творчому плані проблеми/завдання, що вимагає інтегрованого знання, дослідницького пошуку для її вирішення; 2) практична, теоретична, пізнавальна значущість передбачуваних результатів; 3) самостійна (індивідуальна, парна, групова) діяльність учнів; 4)

структуризація змістової частини проекту (з вказівкою поетапних результатів); 5) використання дослідницьких методів: визначення проблеми, пов'язаних з нею завдань дослідження, висунення гіпотези її вирішення, обговорення методів дослідження, оформлення кінцевих результатів, аналіз одержаних даних, підбиття підсумків, коректування, висновки (використання в ході дослідження методу „круглого столу”, статистичних методів, творчих звітів і презентацій, переглядів тощо) [10].

Проекти з іноземних мов, які доцільно застосовувати під час навчання у немовних вишах, розподіляються на: 1) *мовні (лінгвістичні) проекти*, які включають: а) навчальні; б) лінгвістичні; в) творчі; 2) *культурологічні проекти*, які припускають розвиток мовних і мовленнєвих умінь і навичок на більш просунутому рівні володіння мовою за допомогою організації міжкультурного спілкування з метою ознайомлення з культурою, історією, політикою, мистецтвом, літературою, традиціями і побутом народів і т. ін.; 3) *ігрові проекти*, які можуть підрозділятися на: 1) *уявні подорожі*, які можуть переслідувати різноманітні цілі (навчання мовним структурам, кліше, специфічним термінам, діалоговим висловам, описам, міркуванням, умінням і навичкам з інших галузей знань); 2) *імітаційно-ділові*, що моделюють професійні, комунікативні ситуації, які максимально наближають ігрову ситуацію до реальної; 3) *драматизовані*, націлені на вивчення літературних творів в ігрових ситуаціях, де в ролі персонажів або авторів цих творів виступають студенти; 4) *імітаційно-соціальні*, де студенти виконують різні соціальні ролі (політичних лідерів, економістів, журналістів тощо).

Технологією здійснення проекту передбачено декілька етапів, які ретельно плануються. На кожному з них вирішуються певні завдання, визначається характер діяльності студентів та викладача.

1. Організаційний (включає підготовку, відбір і формулювання теми, визначення тимчасових рамок проекту, списку матеріалів, вибір форми презентації).
2. Інформаційно-цільовий (включає визначення цілей і завдань (навіщо організовано цей проект, що студенти дізнаються і чому навчаться по

завершенню роботи над проектом), обговорення стратегії досягнення поставленої мети). 3. Структуризація проекту з виокремленням підзавдань (виділяються етапи і їх завдання (підзавдання) і розподіляються між студентами (групами студентів) з урахуванням їх інтересів, визначаються майбутні результати і способи їх вирішення, оформлення). 4. Обговорення організації роботи студентів на аудиторному занятті і під час позааудиторної діяльності (припускає консультації викладача за проектом). 5. Робота над проектом. 6. Підбиття підсумків, оформлення результатів (припускає узагальнення результатів роботи, оформлення їх у вигляді книги, журналу, відеофільму, інших продуктів своєї творчої дослідницької праці). 7. Презентація проекту (готовий і оформлений проект повинен пройти завершальний етап презентації в аудиторії, телеконференції в Інтернеті, на університетській конференції, як вирішать учасники проекту. Презентація зазвичай включає дискусію, можливість для учасників презентації ставити будь-які запитання за темою дослідження, творчої роботи і одержувати аргументовані відповіді з боку розробників).

Доцільно відзначити, що метод проектів має чималі педагогічні можливості, які виявляються під час автономного навчання. Цей метод: 1) забезпечує підготовку студентів до активної і результативної самостійної навчальної діяльності, самоосвіти на користь їх успішної адаптації до сучасних умов життя і професійної діяльності; 2) сприяє формуванню в них здібності до самостійної постановки цілей оволодіння мовою, що вивчається; розвиває готовність до аналізу процесу самостійної навчальної діяльності, здібність до оцінки її результатів; 3) сприяє успішному оволодінню культурою і мовою певного народу, розвитку своїх особистих якостей (самостійності, цілеспрямованості, організованості, наполегливості, відповідальності) і здібності до їх самореалізації в сучасному соціальному середовищі.

Відтак, формування автономності – це тривалий процес, його неможливо вирішити штучно. Необхідна ретельна систематична робота на кожному "контактному" занятті, де студенти отримують імпульс, який допоможе їм

продовжити процес вивчення теми в автономному режимі. Тому подальшого вивчення потребують такі питання, як форми роботи, що об'єднали б викладача і студентів в один творчий колектив, підвищили роль самостійної діяльності студентів у всьому процесі навчальної роботи, використання Інтернет-технологій у системі автономного вивчення професійно-орієнтованої іноземної мови студентами немовних спеціальностей, а саме: дистанційного навчання, Інтернет-пошуку, комп'ютерних технологій.

Література

1. Український педагогічний словник / Уклад. С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
2. Соловова Е. Н. Методика обучения иностранным языкам: продвинутый курс / Е. Н. Соловова. – М. : АСТ : Астрель, 2008. – 272 с.
3. Коряковцева Н. Ф. Автономия учащегося в учебной деятельности по овладению иностранным языком как образовательная цель / Н. Ф. Коряковцева // Иностранные языки в школе. – 2001. – № 1. – С. 9 – 14.
4. Holec H. *Autonomy and Foreign Language Learning* / H. Holec. – Oxford : Pergamon, 1981. – 156 p.
5. Harvey L. 'An outsider's view on IQA: quality culture or quality procedures,' keynote at the ENQA seminar: Internal Quality Assurance: Facing common challenges, The Hague, The Netherlands, 15-16 June 2009, see <http://www.enqa.eu/eventitem.lasso?id=246&cont=pasteventDetail>, accessed 31 July, 2009.
6. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment // Cambridge University Press. 1996, www.cambridge.org.
7. Петровська Ю. В. Проблема автономного навчання іноземної мови у вищих технічних навчальних закладах / Ю. В. Петровська // Міжнародний форум «Мовна освіта: шлях до євроінтеграції»: Тези доповідей / За ред. С. Ю. Ніколаєвої, К. І. Онищенко. – К. : Ленвіт. 2005. – С. 38-39.
8. Бориско Н. Ф. Концепция учебно-методического комплекса для практической языковой подготовки учителей немецкого языка (на материале

интенсивного обучения): монография / Н. Ф. Бориско. – К. : Изд. центр КГЛУ, 1999. – 268 с.

9. O'Dowd R. Online intercultural exchange: An introduction for foreign language teachers / R. O'Dowd. – Clevedon : Multilingual Matters Ltd., 2007. – 286 p.

10. Полат Е. С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования / Е. С. Полат. – М. : Изд. центр "Академия", 1999. – 224 с.

11. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования : [учеб. пособие для студ. пед. вузов и системы повыш. квалиф. пед. кадров] / [Е. С. Полат, М. Ю. Бухаркина, М. В. Моисеева, А. Е. Петров] ; под ред. Е. С. Полат. – М. : Академия, 2001. – 272 с.

Bodnar S. V.

Problems of Foreign language Autonomy learning in Higher Educational Establishments

The article discusses the problem of non-linguistic students' autonomy learning. The concepts of students' autonomy learning, techniques of work and methods of autonomy learning have been analyzed.

Key words: autonomy learning, non-linguistic students, foreign languages.

Відомості про автора

Боднар Світлана Вікторівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Одеського інституту фінансів Українського державного університету фінансів і міжнародної торгівлі. Основні наукові інтереси зосереджено навколо проблеми навчання студентів немовних спеціальностей професійно-орієнтованої англійської мови.

Стаття надійшла до редакції 06.12.2012 р.

Прийнято до друку 21.12.2012 р.